

ulemu Kraljevine Jugoslavije. Dužnost je primio 6. maja od prvog *naiba* Salih ef. Bašića, a svečano ustoličenje, predaja menšure je obavljena 9. juna 1938. godine u Carevoj džamiji u Sarajevu. Za vrijeme Spahinog mandata izbio je i Drugi svjetski rat u kome su muslimani i IZ došli u tešku situaciju.

Fehim ef. Spaho je bio čovjek od nauke i pera, spadao je u red najistaknutijih kulturnih i javnih radnika bosansko-hercegovačkih muslimana toga vremena. Od rane mladosti bavio se književnim i prevodilačkim radom. Pored mnoštva beletrističkih prijevoda, Fehim ef. Spaho je napisao veliki broj članaka iz kulturne historije bosansko-hercegovačkih muslimana. „Kategorijama današnje teorije kazano, Fehim Spaho je poput Ljubušaka, Bašagića, Čauševića, Handžića bio medijavelist, poliglot, prosvjetitelj i klasični alim (intelektualac) koji prati, pokriva, istražuje, približava i artikulira bitne teorijske discipline koji Bošnjacima identitet i opstanak znače“, bilježi između ostalog u svom uvodu prof. Spahić.

Umro je u doba Drugog svjetskog rata, 13. februara 1942. godine, u Sarajevu.

Otkako je 1882. godine uspostavljena institucija reisul-uleme, Fehim ef. Spaho je bio šesti reisul-ulema i prvi koji je preselio na ahiret vršeci to časno zvanje jer su peterica njegovih prethodnika bili prisiljeni da odstupe sa funkcije reisul-uleme. Bio je reisul-ulema 3 godine, 9 mjeseci i sedam dana.

„Kao pravnik reis Spaho je znao“, piše Spahić, „da Islamske zajednice nema bez organizacije, a kao vizionar znao je da ni Zajednice ni organizacije nema bez prave kadrovske politike. Zato on za rektora VIŠT-a i direktora Gazi Husrev-begove medrese dovodi svoje protukandidate za reisa. To je uistinu prava kadrovska politika... Njemu je opozicija bila kompletno Udruženje uleme sa takvim autoritetima kao što su Mehmed ef. Handžić, hfz. Muhamed Pandža, Kasim ef. Dobrača, Ahmed ef. Burek, Muhamed ef. Tufo, Ibrahim ef. Trebinjac, ali on nikad *El-Hidaju* nije dovodio u pitanje, niti ju je javno kritikovao“. Kao fascinantne poteze iz biografije reisa Spahe prof. Spahić navodi Spahinu podršku *El-Hidajinoj* rezoluciji protiv ustaških zločina, stavljanje svog imena ispred petnaest mladića *skojevaca* koji su bili osuđeni na strijeljanje kao i vizionarski korak odbijanja da se

Pravoslavna crkva na Preradićevom trgu u Zagrebu preuredi u džamiju o trošku NDH, budući da je islam u Sloveniji i Hrvatskoj od 1916. godine priznat kao službena religija. „Da je uradio suprotno“, zaključuje Spahić, „zločinci bi imali alibi za preko 1000 porušenih i spaljenih džamija u BiH od 1992. do 1995. godine.“

Dženaza mu je obavljena u nedelju 15. februara poslije podne-namaza pred Begovom džamijom u Sarajevu. U znak posebne počasti prenesen je na rukama od stana u ulici Musalla do Begove džamije uz prisustvo velikog broja poštovalaca iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Pokopan je u haremu Begove džamije, s lijeve strane, u neposrednoj blizini velikog vakifa i hajr-sahibije Gazi Husrev-bega.

Fehim Spaho je svojim životom, radom, perom i potomstvom bez ikakve sumnje grandiozna ljudska i moralna veličana i dostojan Poslanikove a.s. izreke da su učeni ljudi nasljednici Božijih poslanika.

„Fehim Spaho nije bio intelektualac „komoditeta“, nije bio Reis funkcije, nije bio pisac najamnik. Povijest naše zemlje, njeni ljudi, njihova borba i uspjesi u Spahinom opusu su i njegovi uspjesi“, zabilježio je između ostalog u svojoj recenziji Remzija Pitić.

U svemu što je radio, a bio je i pisac, i prevodilac i publicista i pravnik ali i lider, bio je, kako piše autor-priredivač, stručan, kompetentan, konkretan, efektivan i efikasan djelujući pravovremeno i primjereno situaciji i događaju, u skladu sa zahtjevima vremena i prostora.

„Reis Fehim ef. Spaho – Čovjek vizije i akcije“, knjiga je koja je nezaobilazan sadržaj u proučavanju kulturne historije Bošnjaka, uputstvo kako treba pronicati u životne riznice naših velikih Bošnjana te primjer sadašnjim i dolazećim generacijama kako izgleda portret istinskog i angažiranog intelektualca u svom vremenu. Izdavačima je to i poticaj da nastave sa projektima ove vrste i otrgnu od zaborava i druge velike i časne Bošnjane.

Zehra ALISPAHIĆ

KRIZA ISLAMSKJE CIVILIZACIJE - KRIZA POLITIKE ILI DUHA?

Kriza islamske civilizacije; Ali A. Allawi; Dobra knjiga, Sarajevo, 2012.; Prijevod s engleskog; Mirnes Kovač

Ovih dana je izštampe u izdanju Dobre knjige iz Sarajeva izašla knjiga dr. Alija A. Allawija „Kriza islamske civilizacije“ u prijevodu bosanskohercegovačkog novinara i političkog analitičara Mirnesa Kovača.

„Kriza islamske civilizacije“ je jedinstveno svjedočenje o vremenu promjena koje su zahvatile ono što se naziva muslimanskim svijetom u postkolonijalnoj eri oslobođenja i potrage za vlastitošću. Ovo je jedno krajnje lično, ali ipak akademski utemeljeno, svjedočenje čovjeka koji je svojim porijeklom (Bagdad- Irak), naučnim (profesor na Univerzitetu Oxford i viši gostujući saradnik na Univerzitetu Princeton) i kasnije političkim (ministar trgovine i ministar odbrane u kabinetu kojeg je imenovalo Prijelazno iračko vijeće 2003.-2004.) angažmanom imao priliku biti svjedokom događaja i akterom promjena kroz koje je prošao ovaj dio svijeta u svojoj nedavnoj burnoj historiji. Knjiga koja se bavi pitanjem odnosa religije, prvenstveno islama, i politike u vrijeme obilježeno Arapskim proljećem koje, vidimo to iz dana u dan, sve više „religizira politiku“ je štivo koje će nam dati jedan novi pogled na ovaj fenomen i pomoći da shvatimo događaje o kojima svakodnevno slušamo i čitamo u sredstvima informisanja.

Za razliku od onih koji *a priori* osuđuju ideju o bilo kakvoj ulozi islama u političkom životu modernih arapskih i muslimanskih društva i država (ne samo Bliskog istoka) i onih koji zagovaraju površni islamizam utemeljen na politikantskim parolama zagrnutih tek islamskim formalizmom, Allawi traga za istinskom ulogom koju bi islam kao vjera, ali i tradicija i civilizacija mogao imati u obnovi muslimanskih društava i to čini tragajući za korijenima krize islamske civilizacije koja ih je dovela do pozicije u kojoj se nalaze.

On pravi odlučnu analizu, na trenutke isprepletenu vlastitim sjećanjem i iskustvom odrastanja, promjene koja je zadesila muslimanski svijet povratkom

islama na javnu scenu. Tako nas on podsjeća kako je Irak 1950-tih, u kojem je on odrastao, kao i širi arapski i islamski svijet tog vremena, bio u jednoj fazi kada su se sekularni elementi u društvu – vladajući politički stalež te kulturološke i intelektualne elite – bili dobrano udaljili od otvorene identifikacije sa islamom. Tada se činilo da je samo pitanje vremena kad će islam izgubiti svaku vrstu utjecaja koju je još uvijek mogao imati na narode i društva muslimanskog svijeta. Čak je i termin «muslimanski» bio neuobičajen u tom periodu; muslimanske zemlje su sebe oslovljavale više u smislu nacionalnog ili etničkog statusa ili pak ideoloških afiniteta.

Allawi nema puno riječi hvale za taj period i nastupajući sa pozicija tradicionaliste, kao što, pravdi za volju, čini i u najvećem dijelu ostatka knjige, kritikuje taj period kao onaj u kome je „modernost svugdje prevladavala i ljudi su izgledali kao da je žele još više i u većim količinama“. Ali, ta se modernost ogledala tek u postojanju kina i kafića, kabarea i klubova, u slobodnom točenju alkohola i slobodnim zabavama, no ničemu suštinski više od toga. Za njega se „Bagdad pretvarao u Babilon, u svog hedonističkog pretka iz starih vremena“.

U tom periodu, islam, prema njegovim riječima, jeste nastavio osiguravati neki oblik etičke građe u životima ljudi, što za njega nije bilo dovoljno, ali se čak i to „pohabalo kako su se ljudi sve više selili u jedno moderno i urbano okruženje“.

Identična situacija se nastavila i u šezdesetim godinama koje su bile doba uspona vojnih diktatura, nacionalističkih ideologija, te socijalističkih i populističkih pokreta koji su dominirali (političkim) pejzažom islamskog svijeta. Niko nije mogao predvidjeti zlokobni svršetak s kojim će se ovi režimi suočiti za manje od jedne decenije i javnu diskreditaciju njihovih modela reforme i modernizacije.

Kao i brojni drugi autori, i Allawi kao tu prekretnicu i početak kraja vidi poraz udruženih arapskih armija od strane Izraela u Šestodnevnom ratu. Samo što je za njega ovo bio samo jedan od događaja koji je dramatično okrenulo ravnotežu u korist jednog oživljavajućeg islama – što je bio proces koji se dodatno ubrzao 1970-tih.

Upravo je tada, prema njegovom mišljenju, politički islam počeo dizati svoju glavu nakon što je godinama ležao

i prikrajku, bivajući ili ignoriran ili proganjan. Još jedno kretanje on spominje kao bitno a koje se, prema njemu, neprimjetno podiglo u tim vremenima: ono koje se ticalo ponovno-produhovljenog islama koji se bijaše otrgnuo iz okvira tradicionalnih religijskih redova, ali je ostao u sjeni. On je imao utjecaj na daleko manje ljudi, a njegovo prisustvo i utjecaj jedva da se i osjećao u svijetu potresenom dramatičnim političkim promjenama.

Ali, sve nije išlo tako jednostavno jer se već do kraja 1970-tih plima militantnog islamizma činila nezaustavljivom. I pored svega ta plima je nagovještavala ideju jednog oživljavajućeg islama. Iranska revolucija i njene posljedice protresli su čitavu planetu. Politički islam je izbio na globalnu scenu kroz jednu ogromnu društvenu i političku revoluciju i, ma šta mi mogli misliti o njoj, u sebi objedinio nade i strahove miliona ljudi širom svijeta. Jedna paralelna revolucija također je obuzimala svijet sunitskog islama kroz borbu protiv sovjetske invazije na Afganistan i uspon jedne radikalne *džihadom* nadahnute kulture. Svijet generalno, a muslimani posebice, bili su suočeni sa mnoštvom pitanja i tvrdnji o ulozi islama u društvu i politici. „Usudujem se kazati“, piše autor već u uvodu knjige, „da je svaki musliman tog doba bio opterećen, na jedan ili drugi način – bilo da se alarmantno užasavao, bio zbunjen i uznemiren, ili da je bio zaneseni zagovornik – usponom političkog islama i sve izričitijom i kontroverznijom ulogom islama u društvu.“

I tu autor na osnovu vlastitog iskustva političkog angažmana u Iraku nakon pada režima Sadama Huseina donosi ozbiljnu kritiku onoga što se naziva političkim islamom koji nerijetko poprima militantnu formu. Tako se on prisjeća kako je kroz svoj politički angažman uvidio da se jako mali broj muslimana s kojima se susreo u političkoj areni dosljedno držao duhovnih ili etičkih aspekata islama. Tako se, tvrdi autor, islamisti nisu ponašali ništa drugačije od ostalih, a često su bili i gori, kako su im se izgledi za dobijanje vlasti poboljšavali u jednom broju zemalja, uključujući i Irak. Islam kojeg je autor tada iskusio sve više i više je bio lišen svakog duboko etičkog sadržaja i bio je u potpunosti suprotnosti sa njegovim razumijevanjem njegove vlastite baštine.

Zato se značajan dio knjige bavi onim u što se politički islam pretvorio u ovoj fazi

njegovog razvoja. Ali autor nas upozorava da je, unatoč njegovoj dominantnosti u proračunima kreatora politike i u javnoj imaginaciji, politički islam zapravo samo jedan od aspekata sveukupnog problema islama u modernom svijetu. Po njegovom mišljenju, politički islam je neka vrsta manifestacije oboljenja prije nego što je to samo oboljenje. Zato Allawi ide dalje i pokušava da razumije faktore koji stoje u pozadini opadanja duha islama, i šta budućnost nosi ako se ovaj proces ne zaustavi ili mu se ne promjeni pravac.

Autor nam donosi odličnu analizu stanja muslimanskog svijeta u vrtlogu ideoloških, političkih i ekonomskih previranja opisujući ulogu koju je islam imao i koju bi po njegovom mišljenju mogao i trebao imati. Naime, za njega je islam to nevidljivo ljepilo koje povezuje muslimane u jedan drugi slog lojalnosti i identiteta koji prevazilazi naciju. Polazeći od ove osnove on nam pojašnjava kako smo došli do toga da je stvorena predstava kako je islam, zato što još nije priznao neizbježnost nove globalne civilizacije, taj, a ne pojedine muslimanske nacije, za kojeg se drži da je u sukobu sa ostatkom svijeta.

Za sve koji pročitaju knjigu vidjet će da se autor bavi vlastitom vizijom odgovora na tri osnovna pitanja čija relevantnost prevazilazi granice onoga što se naziva islamskim svijetom. Prvo, može li se uopće više govoriti o jedinstvenoj islamskoj civilizaciji ili se islam nepovratno razbio u labavo povezane kulturološke, nacionalne i etničke jedinice? Drugo, da li je jedna specifično islamska civilizacija periodična ili povratna mogućnost, ili je, kao što će kritičari i skeptici ustvrditi, zauvijek izgubljena? Treće, pod kojim se uvjetima civilizacijsko prisustvo islama može vratiti u moderni svijet?

Ustvari, ovo je možda i najbitnije pitanje kojim se knjiga bavi a to je fundamentalno pitanje, koje je središnje kako islamu tako i drugim svjetskim religijama, tj. pitanje moželi jedno moderno društvo, sa svim svojim kompleksnostima, institucijama i napetostima, biti izgrađeno na viziji božanskog?

Naravno, čitaoci će odgovor morati potražiti u samoj knjizi, ali će mnoge iznenaditi. Ipak, da se ne stekne pogrešan dojam, knjiga nije o političkim, ili pak religijskim, dimenzijama islama. Ona se, kako kaže i sam autor, više interesira

da li muslimani mogu ostati predani transcendentnom idealu koji je napajao duhom muslimansku islamsku civilizaciju i davao jednu karakterističnu boju njenim institucijama, politici, zakonima, umjetnosti, arhitekturi, književnosti, nauci i učenosti. On se pita i na koji način bi ta predanost „transcendentnom idealu“ mogla utjecati na njihovo postupanje na individualnom i društvenom nivou.

I usto, knjiga nam nudi i odličan pregled ukupne muslimanske teologije, filozofije i historije. Autor nas s velikom lakoćom vodi kroz dva stoljeća muslimanskog povlačenja pred najezdom imperijalizma, modernizma i globalizacije i, kao posljedice toga, konstantnih pokušaja da se islam obnovi. Međutim, on ne staje na tim opservacijama, nego nudi i vlastitu viziju te obnove, tačnije osnovne pretpostavke, na kojima bi se ona trebala temeljiti. Za njega obnova ili buđenje, ono što se u nekim islamističkim krugovima naziva *sahvom*, bi se trebalo usredotočiti na obnovu pojma svetog („*notion of the sacred*“) u njegovoj duhovnoj i intelektualnoj dimenziji.

U središte ove obnove on stavlja šerijat- ali ne onu njegovu karikaturalnu viziju kakvu ima zapad o srednjovjekovnom sistemu kažnjavanja. Za njega je šerijat put ka uputi i sreći i vrlinama kao mostovima koji spajaju ljudsko sa svetim (božanskim). Ovakvim stavovima on povlači jasnu granicu između sebe i znatnog broja sekularista iz muslimanskog svijeta koji imaju vlastiti verziju sekularizma, obično u tom dijelu svijeta označenog kovanicom *el-ilmanije*, a koji ima brojne posebnosti u odnosu na njegovog ideološkom pandama sa Zapada.

Svi oni koji pročitaju knjigu uvjerit će se da se autor nje držao „političke korektnosti“ i da je u svojim analizama žrtvovao brojne „svete krave“ savremenog muslimanskog svijeta. Zato je za očekivati da se mnogima knjiga neće svidjeti, ali jedna od osnovnih ideja o kojima autor govori kao o neophodnim elementima izlaska iz krize jeste princip samokritičnosti i otvorene debate.

I kao što je u svom osvrtu na knjigu u *The Observeru*, (10.5. 2009.) dobro primjetio zastupnik Liberalno-demokratske stranke u britanskom Domu lordova Kishwer Falkner, ova knjiga je “i pored poplave literature o islamu na Zapadu pravi rijetki pronalazak“. On

to objašnjava time što Allawi, koristeći zapadnu leksiku, pokazuje zašto se većina od 1,5 milijardi muslimana neće zadovoljiti *statusom quo*.

Istovremeno, Falken ponovo dobro primjećuje i to da on nije dao konačnu formu koju bi obnovljena islamska civilizacija trebala imati u praktičnim terminima. Centralno pitanje- može li moderno društvo biti izgrađeno na viziji božanskog?- ostaje nedogovoreno. Allawi nam ne pokazuje konačnu građevinu, ali identificira dovoljno temeljnih pretpostavki da možemo samostalno odlučiti da li želimo nastaviti na njima graditi. Brojni zaključci koje Allawi izvodi na osnovu svog istraživanja se vjerovatno neće svidjeti mnogim liberalno orijentiranim muslimanskim umovima kao ni onim konzervativnim, ali ni jedni ni drugi ne mogu u pitanje dovesti autentičnost njegovih pretpostavki iz kojih je izveo zaključke, a koji mogu poslužiti kao kvalitetna osnova za nadogradnju.

Muhamed JUSIĆ

VRIJEME NEIZLJEČIVIH LJUDI

„Vrijeme (sve)politike“ sa podnaslovom „Iluzije savremenog ekologizma“
Izdavač „Preporod“ Sarajevo, 2012. godine

Živimo u **Vremenu** koje ljudi kao vrijeme prikrivaju. Još bolje kazano, u vremenu koje ljudi njegovi naseljenici i savremenici prekrivaju. Prekrivaju ga stoga da ga sakriju. Da prikriju Istinu. Da sakriju njegovo lijepo lice i njegov original. Na hiljade je, na milione je, na milijarde je raznih zastora i prekrivača koje su *homo sapiensi* - *homo ludensi* - *homo oeconomicusi* - *homo informaticusi* - *homo internetici* već prostrli po Bitku Vremena. Po Istini.

Živimo na **Prostoru** kojega ljudi smaraju. Iscrpljuju zlom i neznačajkom logikom preuzetom iz ovog prvog odnosa, odnosa prema Vremenu – sa posve zastrtim čulima i zastirućim tehnikama. Stoga je taj, njima namijenjen, za stanište i smiraj Prostor, ovoliko onečišćen i premoren,

zatrovan i bolestan od svih bolesti do nezamislivih raspona.

Napokon, živi danas takav **Čovjek**, krhotina, ‘obežluđeni dvonožac’, da se poslužim kulturnim epitetom samog autora Žige, koji je sebe dvonošca pretvorio u agresivnog konzumera, pohlepno otimača i osvajača mirne prelijepije majke-ekosredine. Osvajača potoka, rijeka, mora, šuma, ruda, stijena, ozona...Taj preplašeni Nitkov sa zečjim ušima je gramzivi predator koji truje ne samo svoju već i ostalu mladunčad iz prelijepog spektra Biosa, na hiljade ili na milione vrsta, savršenih i nadopunjujućih i prekrasno korisnih i lijepih vrsta...

Savremeni Vrijeme-Prostor-i Čovjek tako su u naše doba, koje možemo zvati ovako ili onako (moderno ili postmoderno, globalno ili globalizirajuće, postglobalno ili industrijsko, postindustrijsko ili postkonfliktno...) stvari se ne mijenjaju nominacijama niti epitetima...nazivima ili imenima... Sva šuma ovih bezvrijednih termina, opasnih riječi bez sadržaja, preizlizanih neologizama koji samo još besadržajnim tzv. *intelektualnim elitama* na *bolonjskim univerzama* nešto predstavljaju - samo se dodatno ubuđava, kiseli, raspada, ljušti i otruhnjava...zaudarajući na krah. Čak i ove gornje prazne riječi služe svoju ulogu - za svoje dodatno zastiranje Savršenstva. Tako nam je kako smo sami napravili. Kako smo zaslužili.

Čega?

Pa svega čega se moderni *homo sapiens* dotakne. A dotakao se svega, nemiran u duši pohlepnoj, u neskladu sa Prirodom i Nebom, u neskladu sa htijenjima i moćima, u neskladu sa potrebama i fikcijama, u priporu sa dobrom energijom i zlim ambicijama Moći. Dotakao se nakon gradova i kula i vode, i šume i livade i sunca, i mora, zemlje, ozona, dotakao se svega toga i s vjerom u zlo vlastito ih zagadio i uprljao. Potrošio, profanizirao. Uništio bitak i dubinu njihova postojanja. Zanemario Logos trajanja i dah svega što postoji oko njega. Ma šta to bilo. A onda, ophrvan tim unutarnjim *sotonističkim zlom*, i još uvijek svjestan da treba nešto mijenjati, započeo proces ‘umivanja laži’ – nazvavši svoje ‘korake kepeca’ velikim imenom – **ekologijom**. U toj novoj truhloj riječi – terminu obmane – predlaže ne da se zlo uništi, već da se zlo stavi pod kontrolu, palijativno, minimalistički, ali